

DOUS DECÁLOGOS BRASILEIROS DO TRADUTOR

Xosé Manuel DASILVA
Universidade de Vigo

No espazo cultural brasileiro tanto a teoría como a práctica da tradución representan desde longa data unha actividade moi desenvolvida, malia que iso poida sorprender aos non avisados. Existen neste eido importantes nomes dos que cabería dar conta sen moito esforzo, e sería doado encontrar asemade abundantes achegas de elevado interese que van desde o máis espido ensaísmo ata a monografía máis sisuda. Nesta ocasión pareceunos oportuno presentar dous decálogos do tradutor, de ton moi diferente aínda que substanciosos en igual medida, elaborados por dúas figuras importantes da tradutoloxía do Brasil: Paulo Rónai e Jorge Wanderley.

Da personalidade de Paulo Rónai o primeiro que hai que salientar é o seu nacemento en Hungría, onde comezou a sentirse engaiolado polo portugués ata o aprender en soidade. Fillo dun libreiro xudeu, logo de estar preso nun campo de concentración nazi fuxiría a terras brasileiras no ano 1941, onde chegará a converterse desde 1958 en catedrático de Latín e Francés no *Colégio Pedro II* e no *Liceu Francês*, do Río de Xaneiro. Dono dunha amplísima cultura idiomática, Paulo Rónai foi un verdadeiro políglota que trasladou ao portugués do Brasil máis de cen libros polos cales recibiu na edición do ano 1981 o Premio Nath Horst, se cadra o máis importante de tradución a nivel mundial, concedido pola Federación Internacional de Tradutores e a Academia Sueca.

Na actividade tradutora de Paulo Rónai, desde logo moi vasta, cómpre sobrancear *A Comédia Humana*, de Honoré de Balzac, froito dun proxecto de tradución desenvolvido entre 1945 e 1955 no que lle correspondeu dirixir un nutrido equipo de tradutores. Paulo Rónai era, na verdade, un grandísimo experto na obra do escritor francés –chegou a escribir arredor del máis de dez mil notas críticas–, consecuencia dunha dedicación continuada que viña xa de moi cedo, pois doutorárase na Universidade de Budapest, no ano 1930, cunha tese sobre a obra de mocidade do autor de *Eugénie Grandet* ou *Le père Goriot*.

Da lingua húngara concretamente, Paulo Rónai fixo tamén, como non podía deixar de ocorrer, a tradución ao portugués do Brasil de varias obras, a comezar por unha *Antologia do Conto Húngaro* de moito éxito e a seguir por outros títulos importantes como *A Tragédia do Homem*, de Imre Madach, e o clásico xuvenil *Os Meninos da Rua Paulo*, de Ferenc Molnar. Doutras idiomas, Paulo Rónai vertería sinaladamente *Cartas a um Jovem Poeta*, de Rainer

Maria Rilke –en colaboración coa extraordinaria poeta brasileira Cecília Meireles–, *Mar de Histórias (Antologia do conto mundial)* e *Contos Norteamericanos* –estas dúas últimas en compañía do lexicógrafo Aurélio Buarque de Holanda Ferreira.

Canto á faceta de Paulo Rónai como analista do feito tradutor, e máis alá doutros libros de diferente temática como poidan ser *Como Aprendi o Português –e Outras Aventuras, Não Perca o seu Latim, Encontros com o Brasil* ou *Pois É*, hai que destacar principalmente *Guia Prático da Tradução Francesa*, así como *A Tradução Vivida, Escola de Tradutores* e *Babel & Antibabel*. Estes tres últimos volumes, con numerosas edicións, constitúen certamente unha valiosa colección de pensamentos e de experiencias sobre a tradución que xuntan con brillantez o rigor e a amenidade.

Con respecto a Galicia, débese consignar que Paulo Rónai colaborou ocasionalmente na revista *Grial*, onde deu á luz os artigos “Unha correspondencia singular” (1976) e “Guimarães Rosa, contista” (1978). Esta circunstancia hai que a pór en relación, probablemente, co prólogo por el asinado que aparece no estudo *A Galeguidade na obra de Guimarães Rosa*, de Valentín Paz Andrade, editado orixinalmente en 1978, prólogo que tamén se inseriu na edición brasileira desta obra, publicada en São Paulo pola editorial Difel en 1983.

No que se refire a Jorge Wanderley, cómpre advertir que se trata dun acreditado poeta e tradutor no cadro das letras brasileiras das últimas décadas, amais de docente na *UERJ* (Universidade do Estado do Rio de Janeiro). Precisamente desta última faceta hai que resaltar as súas investigacións *A tradução do poema entre poetas do modernismo: Manuel Bandeira, Guilherme de Almeida, Abgar Renault* (Río de Xaneiro, PUC, 1985) e *A Tradução do Poema (Notas sobre a experiência da geração de 45 e dos concretos)* (Río de Xaneiro, PUC, 1988), relacionadas coa historia contemporánea da tradución literaria brasileira. No terreo xa da creación poética, propiamente, débese anotar que Jorge Wanderley é autor dos volumes *Anjo Novo, Manias de Agora* e *O agente Infiltrado*, mentres que en calidade de tradutor é preciso subliñar que verteu ao portugués do Brasil a *Vida Nova* e a *Lírica* de Dante, *O Cemitério Marinho* de Paul Valéry, *O Rei Lear* e os *Sonetos* de William Shakespeare ou, en fin, *22 Ingleses Modernos: Uma Antologia Poética, Antologia da Nova Poesia Nortea-americana* e *Os 25 Melhores Poemas de Charles Bukowski*.

Para pór remate a esta breve presentación de Paulo Rónai e de Jorge Wanderley, faise necesario referir que os decálogos que logo se han transcribir teñen as seguintes fontes de publicación. O primeiro decálogo son as palabras pronunciadas por Paulo Rónai na sesión de clausura do *Seminario de Iniciação à Tradução Profissional*, organizado no Río de Xaneiro do 1 ao 5 de xuño de 1981 pola *Abrates* (Associação Brasileira de Tradutores) –colectivo fundado polo propio Paulo Rónai co obxecto de establecer as bases dunha regulamentación para o exercicio da profesión de tradutor–, as cales se difun-

diron no primeiro número da revista paulista *Tradução e Comunicação*. O segundo decálogo é, á súa vez, unha exposición ofrecida no XXIX Congreso Brasileiro de Língua e Literatura, celebrado no Rfo de Xaneiro no mes de xullo de 1997, e divulgouse en datas recentes na *Revista da Academia Brasileira de Filologia*.

“Decálogo do tradutor”

Paulo Rónai

Ata hai pouco tempo a tradución, entre os brasileiros, non era unha profesión e si unha aventura. Son raros os tradutores que escollesen o oficio deliberadamente, a maioría facíase tradutor por casualidade, debido a un conxunto de circunstancias. Este foi tamén o meu caso. O que quere dicir que poucos tiveron unha formación profesional regulada; a maioría tiña que adquirir a duras penas os coñecementos indispensables despois de xa comezar a traballar no ramo.

Por todos os medios ao seu alcance, a *Abrates* intenta acabar con esa fase romántica, en parte procurando conseguir o recoñecemento da profesión como de nivel universitario, en parte procurando axudar os futuros tradutores a adquiriren os rudimentos do oficio. Por iso ten colaborado coas facultades e as licenciaturas de tradución existentes, e ela mesma ten organizado series de conferencias especializadas. Publica un boletín periódico, mantén unha biblioteca profesional e está entrando no mercado editorial para prover os seus socios de instrumentos de traballo. O seminario que acaba hoxe forma parte desas iniciativas.

Moitos dos que participaron nel deben estar desexosos de abrazaren a profesión. Por iso tal vez non careza de interese facer un balance rápido das desvantaxes e das vantaxes do oficio. Comecemos polas desvantaxes.

1. A tradución non se estima; por estar sempre subordinada a un orixinal, considérase como unha actividade de segunda orde.
2. Está mal remunerada. O tradutor que ocupa un posto fixo xeralmente gaña menos que un redactor, el que é un redactor en dúas linguas. Ao que se lle paga por cada encargo, gaña pouco e non ten a seguridade de encontrar traballo.
3. Como regra xeral, o seu traballo non lle pertence. A lei que o equipara ao autor, de momento, é letra morta. O traballo do tradutor véndese, reproducése e reedítase sen que obteña proveito diso.
4. Ten que facer fronte a unha competencia moi forte por parte de afeccionados. Se houbese un rexistro xeral de tradutores, o campo quedaría restrinxido aos profesionais.
5. Na maioría dos casos, o traballo do tradutor é anónimo e moitas veces o seu nome non consta na primeira páxina das obras que

- verteu. E, aínda cando aparece, os que fan recensións omítieno sistematicamente.
6. A súa aprendizaxe non acaba nunca. Aínda que vertese milleiros de páxinas, cada texto novo trae novos problemas.
  7. O seu equipamento nunca está completo. Continuamente ten que renovar a súa biblioteca, a súa documentación, os seus métodos de arquivo, a mecanización do propio servizo
  8. Os seus descoidos criticáanse acerbamente, pero non recibe case nunca eloxios polo traballo ben feito.
  9. A tradución é un labor extenuante que esixe atención total.
  10. A pesar de non gozar de dereitos de autor, moitas veces fáise-lle responsable no seu lugar.

Vexamos agora as vantaxes do *métier*.

1. É un traballo excitante. Cada nova tradución é un desafío.
2. Pode exercerse na casa como profesión autónoma. Cando se leva a cabo nun posto fixo, na maioría dos casos realízase en condicións dignas.
3. Pode exercerse á marxe doutras profesións completándoas utilmente.
4. A existencia dunha aprendizaxe constante, que incluímos entre as desvantaxes, pode considerarse ao mesmo tempo unha vantaxe, pois constitúe un antídoto contra a parálise e a esclerose intelectuais.
5. A tradución é o medio máis eficaz para comprender unha lingua, permitindo, por ese camiño, un ensanchamento do noso horizonte intelectual.
6. Cando é literaria, teatral ou cinematográfica, a tradución ponnos en contacto permanente coa arte; cando é científica, técnica ou administrativa, permítenos acompañar a evolución da sociedade.
7. Ensina a dar valor ás minucias, a dedicármonos completamente á tarefa á que estamos entregados, a facer calquera lectura con atención, a procurar nos nosos traballos a perfección.
8. Ensínanos a dar importancia ás palabras, tanto no noso discurso como no dos outros, e a extraermos o máximo rendemento dese instrumento de alta precisión que é a lingua.
9. En tempos avoltos de restrición da liberdade e do pensamento, a tradución ten sido o refuxio dos mellores espíritos.
10. A profesión de tradutor danos a conciencia de estarmos sempre ao servizo da comprensión e da aproximación.

Na esperanza de que lles pareza este balance positivo e por ser probablemente o profesional máis vello entre os presentes, penso que os meus colegas

novos non han levar a mal que, a partir da miña propia práctica, lles ofrezan algunhas suxestións ou consellos, que vou resumir tamén, por un desexo de simetría, en dez puntos.

1. Convénzanse de que no campo da tradución a oferta é superior á demanda. Non esperen que o encargo veña buscalos. Intenten vostedes mesmos descubrir as oportunidades de traballo, postos, oposicións, convocatorias; investiguen o mercado laboral, ofrezan con afouteza os seus servizos.
2. Polo feito de que a oferta excede á demanda, convénzanse de que só terán oportunidades se ofrecen un traballo excelente. Aprendan ben a lingua á que traducen. Aproveiten cada ocasión –lectura, conversación, estudo, viaxe– para se apoderaren da lingua da que traducen, fagan exercicios de tradución constantemente.
3. Intenten formar cedo a súa biblioteca. Nela deben constar en primeiro lugar bos dicionarios bilingües e unilingües, gramáticas, unha enciclopedia do país da lingua que estudan. Non se esquezan dos manuais que tratan especificamente dos problemas de tradución. De acordo coa natureza dos servizos que lles pidan, elaboren o dicionario da súa propia especialidade para uso propio. Aprendan ben dactilografía.
4. Sexan humildes co texto que se lles confía e traten de conseguir na tradución a maior fidelidade posible. Fáganse a idea de que deben someter o seu traballo ao propio autor do texto, a quen teñen todo o interese en agradar.
5. Lean primeiro o texto enteiro que teñen que traducir. Co auxilio de dicionarios, obras de referencia e consultas persoais descarten primeiro os obstáculos para a comprensión.
6. Non traduzan palabras. O noso traballo consiste en compenetrármolos co sentido do orixinal para despois reformularmos a mesma mensaxe na nosa propia lingua, o que non sempre se pode facer coas mesmas palabras.
7. Traballen cun borrador. Relean a tradución antes de a entregar. Como en principio todo orixinal ten sentido, se algún anaco da súa tradución non o tivese, iso será sinal de que está mal e necesita corrección. Se poden, sometan a tradución rematada ao exame dun colega.
8. Garden copias de todos os seus traballos, polo menos durante algún tempo. Asinen todos os traballos, mesmo os non destinados ao prelo.
9. Esixan polo propio traballo o mesmo respecto que vostedes tiveron polo orixinal.

10. Sexan profesionais conscientes. Interésense polos problemas do oficio. Colaboren en publicacións da especialidade. Manteñan boas relacións cos colegas. Observen as recomendacións do *Código de Ética da Associação Brasileira dos Tradutores*.

Para terminar, só me resta desexar que na súa carreira de tradutores encontren unha fonte permanente de satisfacción.

“Decálogo do tradutor”

Jorge Wanderley

1. Mal tradutor: aquel que parafrasea cando debe traducir e traduce cando debe parafrasear. Por exemplo, pois hai outras moitas maneiras de ser un mal tradutor.
2. Todo no poema se harmoniza: son, ritmo, tensión, rima, etc. O ideal, para min, é aproximarme, no texto traducido, a cada un deses elementos do texto orixinal. Ver o poema orixinal e o traducido como unha pedra preciosa ou unha alfaia ou unha xema. Fixarse nas *coloraturas*, pausas respiratorias, inflexións. Por exemplo: un hendecasilabo é un hendecasilabo, non é un alexandrino. O alexandrino en portugués é unha persoa de gravata que non necesita moito para parecer baldada. Ha ter moi mala comparación cun orixinal de once sílabas. É coma o son dunha sonata para violín e piano, que é cousa moi diferente do son que vén dun trío e máis diferente aínda do son que vén dun cuarteto. E hai sons diferentes na mesma familia: o son do cuarteto italiano é diferente do son do cuarteto Amadeus. Igual que todas as gargantas son diferentes. Igual que a garganta de raza negra, como aprendemos en fisioloxía anatómica, anatomicamente igual á dos brancos e amarelos, é, emporiso, capaz dun son peculiar, inigualable. Co verso pasa a mesma cousa. Canto máis preto esteamos do son, ritmo, inflexións, pés tónicos, etc., máis probable ha ser que o resultado sexa bo. Pero é necesario non sacrificar a ningún deus o poder de fluidez e naturalidade do verso na lingua de chegada. E non incorrer en escándalos, como rimar Freud con celuloide (xa vin isto en algures). O sentido común é a nai de todas as cousas. Na arte, o seu nome é estética. Lémbrese o soneto XXX de Shakespeare e as súas oclusivas que engaiolaron a Proust.
3. Humildade: hai momentos nos que un sente a fragilidade do orixinal. Non se debe facer nada por melloralo. Silencio. Como no consello de Sílvio Rabelo: *Rapaz, non inventes nada: copia*.
4. A primeira obrigación dun tradutor é coñecer *moi* ben a súa propia lingua, ter nela intuición e amplitude de recursos. Ningunha

tradución interesa se non flúe ben ou se está en mal portugués, aínda que o erro sexa minúsculo. Certamente non haberá erros nin minúsculos nin maiúsculos no orixinal. Se un non é un escritor tan capaz e forte na súa lingua como o é na del o autor do texto orixinal, o desastre ha ser probable e a mediocridade, segura.

5. O coñecemento da lingua orixinal é tamén importante, pero é aínda máis importante ter a *intuición* desa lingua. O que ten moito que ver co instrumental da sospeita, que todo bo tradutor leva no cinto coma unha arma. O dominio de máis de unha lingua –o dominio non, que nunca existe como tal–, pero a convivencia, digamos, con máis de unha lingua, é utilísimas. Cada unha delas fornece de material para a outra, resolve dúbidas, aclara raíces que permiten chegar á verdade. Puidesen os tradutores empezar a vida polo latín, polo grego... Unha inxección “endovenosa” é en portugués unha barbaridade lingüística que mestura as dúas linguas que dan a raíz (*endo* do grego, *venosa* do latín). O correcto é que nesta lingua a inxección sexa “intra-venosa” ou “endoflémica”. Na práctica non ten importancia, porque o enfermo recíbea, de calquera xeito, na vea. Pero na tradución é pouco probable que o autor do orixinal ignore cousas así. O autor e os dicionarios: sen dicionario, ¡nada!
6. Hai que traducir o poema que atrae a un. Moitas veces o coñecemento do orixinal non será abondo para o aprehender enteiro, pero iso permite que exerza unha grande atracción sobre un. Hai que se preparar e ir por el. Ha ser raro que se produza unha decepción.
7. Traducir (poesía, máis que nada) é negociar. Perder aquí para gañar alí, entrar nunha negociación menor nun verso que sexa ripio para gañar no verso no que todo desemboca que, este si, non pode deixar de ter forza. Algunhas palabras brillan como intocables no verso, algúns versos como intocables no poema. Para estes casos, o poeta-tradutor dá o mellor de si e cando non consegue un resultado satisfactorio é daquela cando se sente derrotado e triste. Negóciase ao redor, reléase, faise case calquera cousa para conservar aquela *xoia maior da gargantilla*, como quería Shakespeare. Onestaldo de Pennafort xa o dixo: todo verso ten algo ao que non pode un deixar de lle dar unha boa solución. Co resto, negóciase.
8. Na tradución hai sempre moito material de apoio: os dicionarios, as traducións a outras linguas, os estudos críticos e mesmo os amigos. Cómpre usalo todo. Despois, hai que mencionar o que se usou e ser, no demais, discreto: un non debe quedar nas notas, prefacios, introducións, a gabarse, tipo *decátense do que fixen e*

de como aquí fun xenial. Iso non interesa. O lector que mereza o esforzo que un fixo entenderá el só o traballo feito, seguirá perfectamente o percorrido. E o lector que necesite de aclaracións non ten que merecer moita confianza. Así, hai que aforrar do primeiro e librarse do segundo.

9. Robert Lowell fixo traducións notables e nada comentou sobre iso, Manuel Bandeira case non comentou nada. Un non debe preocuparse se despois o lector sen preparación esixe “notas máis voluminosas”. O traballo da tradución é o que é o traballo dun. Hai traducións cheas de moitas notas eruditas que son, como traducións, verdadeiras desfeitas. Un ten que concentrar a atención no texto novo que está a tentar introducir na súa cultura, na súa lingua. Hai que procurar conseguir a “tradución fundadora do texto”, xa que logo. Momentos como o de Portocarreiro traducindo Rostand, e o de P. E. da Silva Ramos, no *Hamlet*, débense lembrar sempre.
10. Se un é poeta, debe traducir. Ningún poeta poderoso deixou de lado a tradución. Mallarmé traduciu Poe. Baudelaire tamén. Pound, nin falar. Drummond traduciu Chordelos de Laclos e conseguiu un texto fermosísimo. Cabral traduciu poetas cataláns, traduciu William Carlos Williams. Sousândrade traduciu marabillosamente Byron. Machado traduciu Shakespeare –e traduciu Machado. Non hai diferenza creativa entre escribir versos e traducir poesía. Hai, na tradución, unha certa proxección sobre unha figura paterna, mais para a homenaxear –e non a matar edípicamente. Laio, aquí, é inmortal. Tal vez só aquí, na paternidade do texto orixinal.

A xeito de conclusión. Ningunha serie de normas é definitiva e esta nin sequera pensa selo. Unha norma boa mesmamente é esta: “Non crer en normas”. Traducir é unha forma de “ler mellor”. E toda operación intelectual atinxe á cuestión da tradución. Ler é traducir para dentro. Escribir é traducir para fóra. O feito de que haxa linguas diferentes no medio do noso camiño non cambia nada, antes ben obriga a adoptar algunhas medidas. A vocación do poético e un pouco de adestramento, con humildade, deberán axudar a solucionar o todo. Ou case todo, o que se cadra é mellor.

NOTAS PARA OS AUTORES

1. Os autores deberán presentar un resumo de 10 liñas do seu traballo xunto coa súa tradución ó inglés. Nel débense explicar os puntos máis importantes da contribución: obxectivos, metodoloxía, conclusión.

2. Estrutura interna

2.1. Formato do texto

O traballo debe estar composto en Times New Roman, cun corpo de letra de 12 puntos e interliñado sinxelo. A primeira liña de cada parágrafo terá unha sangría de 1,5 cm., excepto os correspondentes a citas literais de máis de dúas liñas (vid. 2.2.). Non se deben empregar tabulacións nesta primeira liña.

2.2. Citas literais

As citas de dúas liñas ou menos deben ir dentro do texto, con comiñas angulares. As citas superiores a dúas liñas deben ir fóra do texto, con sangrado pola esquerda de 1,5 cm. e cun corpo de letra de 11 puntos.

2.3. Citas bibliográficas

Débase utilizar o sistema da referencia ó primeiro elemento e á data. No texto faise referencia ó autor e ó ano de publicación. Se o nome está citado no texto, aparecen o ano e as páxinas entre parénteses:

Figuroa (1994, p. 12-13) afirma que...

Se o nome do autor non vai citado no texto, a referencia entre parénteses inclúe o nome do autor, a data e as páxinas separadas por comas:

Os membros da Xeración Nós tiveron un intenso contacto cos escritores franceses (Garrido, 1994, p. 44).

Este sistema implica que ten que haber unha referencia bibliográfica coma a que se explica máis abaixo. Xa que no texto se cita a páxina, na listaxe final de referencias non debe aparecer de novo.

Se se citan varias obras dun mesmo autor publicadas no mesmo ano, hai que engadirlle unha letra (a, b, c, d...) ó ano, tanto na cita que se fai no texto (Figuroa

1994a, p. 30) coma na lista bibliográfica final (FIGUEROA, A.1994a. *Diglosia e texto.*).

No texto complementario que se introduza na nota ó pé debe ir unha referencia abreviada que se refira á lista bibliográfica do final (Auger & Rousseau, 1987).

2.4. Uso de comiñas

– Angulares («ALT-0171, »ALT-0187): para citas literais dentro do texto (dúas liñas ou menos).

– Inglesas (“”): para resaltar palabras, títulos, etc.

– Simples (‘): para resaltar palabras dentro dunha cita máis importante, introducida por comiñas angulares.

2.5. Uso de cursiva

O uso da cursiva limitarase a resaltar palabras doutras linguas. Eventualmente pode utilizarse para introducir texto que non é estrictamente unha cita, por exemplo unha tradución (iné dita ou para distinguila do orixinal).

2.6. Uso da negriña

Poderase empregar para resaltar no texto conceptos importantes, pero procurárase sempre evitar un uso abusivo. Os epígrafes nos que se divida o traballo ou, no seu caso, a numeración de parágrafos, consígnaranse sempre en negriña.

2.7. O subliñado

Evitárase sempre o uso do subliñado nos traballos, substituíndoo por cursiva, negriña ou outras formas de resaltar, marcar e enfatizar.

2.8. Estruturación do traballo

O traballo poderase dividir en apartados e subapartados, preferentemente con numeración aniñada correlativa. Tanto a numeración como o título do epígrafe, se o houberse, consígnaranse en negriña (ex.: **3.2.3. Delimitación do concepto de explicitación**).

2.9. Notas ó pé

Reserváranse para introducir texto complementario e **nunca** deben servir para introducir referencias bibliográficas. A referencia bibliográfica abreviada que apareza no texto da nota ó pé debe corresponder sempre a unha entrada da **lista de referencias bibliográficas** que aparece ó final do traballo.

2.10. Uso dos trazos

Empregarase o trazo medio (–) como alternativa ás parénteses para introducir texto complementario ou prescindible, aclaracións, explicacións, etc.

Empregarase o trazo longo (—) para introducir intervencións en diálogos ou, en grupos de tres (—), para substituí-los apelidos e nomes dos autores das referencias bibliográficas a partir da segunda, no caso de que se citen dúas ou máis obras da mesma autoría.

3. Lista de referencias bibliográficas e bibliografía

Débase entender por **referencias bibliográficas** a listaxe de obras que teñen unha conexión directa co texto redactado e que nel se citaron. Á parte, e baixo o epígrafe de **bibliografía**, o autor pode engadir unha serie de referencias, non citadas, pero importantes para a comprensión xeral do traballo.

3.1. Referencias bibliográficas

Repárese na sangría francesa de 1,5 cm.

a) Libro

AUGER, P. & ROUSSEAU, L. 1987. *Metodología de la recerca terminològica*. Traducció i adaptació de M.T. Cabré i Castellví. Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, 1987.

Na referencia bibliográfica débese da-lo maior número de datos posibles sobre a responsabilidade secundaria (editores, tradutores, revisores, etc.).

b) Artigo publicado en libro

BOULANGER, J.C. 1989. “L'évolution du concept de 'neologie', de la linguistique aux industries de la langue”. En SCHÄTZEN, D. de (ed.) *Terminologie diachronique*. Paris: Conseil International de la Langue Française, 1989.

c) Artigo publicado en revista

MAURANEN, A. 1993. “Contrastive ESP Rhetoric: Metatext in Finnish-English Economics Texts”. En *English for Specific Purposes*. Vol. 12, p. 3-32.

3.2. Bibliografía

Idénticas ás anteriores pero cos seguintes cambios:

- Non se indica a data ó principio da referencia: só ó final.
- Indícanse as páxinas, se se precisa facelo, despois da data (ex.: 1989, p.56-57).

